

TITLUL I

INTRODUCERE ÎN DREPTUL CIVIL AL FAMILIEI

*„Familia este cea mai veche dintre toate societățile
și singura naturală” (J.J. Rousseau)*

*„Căminul este locul unde, când trebuie să te duci acolo,
ceilalți sunt obligați să te primească” (Robert Frost)*

Secțiunea 1. Familia. Drept și sociologie

Formă de conviețuire umană ancestrală, familia nu a putut rămâne în afara sferei de reglementare a dreptului. La nivelul cel mai general, acte internaționale au statuat că *familia este elementul natural și fundamental al societății* [art. 16 pct. 3 din Declarația universală a drepturilor omului, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 10 decembrie 1948 și art. 23 pct. 1 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice^[1], adoptat de același for la 16 decembrie 1966].

Pe de altă parte, s-a constatat că, în fapt, în viața de zi cu zi, oamenii recurg rareori la dreptul familiei. Morala, moravurile, tradițiile și religia alcătuiesc țesătura de bază a relațiilor de familie. S-a spus că *oamenii trăiesc ca și cum dreptul familiei n-ar exista; non-dreptul este esența relațiilor de familie, pe când dreptul este un accident* (Jean Carbonnier).

Dar, atunci când intervin, instituind drepturi și obligații specifice, normele juridice s-au dovedit a fi relativ rigide, inflexibile, tehnice și imprevizibile, în raport cu așteptările comune ale oamenilor. Este un paradox, o capcană a dreptului familiei care, în pofida aparențelor, nu este întotdeauna „familiar”.

Relațiile de familie, astfel cum se stabilesc în fapt, formează obiectul de cercetare al *sociologiei familiei*, în timp ce relațiile de familie, astfel cum sunt reglementate prin norme juridice, formează, în principal, obiectul *dreptului familiei*.

Distincția între planul sociologic și cel juridic implică o delimitare corespunzătoare între noțiunea de familie în sens sociologic și noțiunea de familie în sens juridic.

Atât din punct de vedere sociologic, cât și din punct de vedere juridic asistăm la numeroase prefaceri, la o răsturnare și reaşezare a valorilor tradiționale ale familiei, nu fără dificultăți explicabile prin tradiția și conservatorismul care au dominat întotdeauna relațiile de familie.

^[1] Ratificat de România prin Decretul nr. 214/1974 și publicat în B. Of. nr. 146 din 20 noiembrie 1974.

Secțiunea a 2-a. Noțiunea de familie în sens sociologic

2.1. Definiția sociologică a familiei

Definițiile sociologice ale noțiunii de familie s-au concentrat asupra relațiilor dintre membrii ei, precum și asupra resorturilor acestor relații, remarcând evoluția acestora odată cu evoluția societății, în ansamblul său.

Studiile de sociologie a familiei au evidențiat schimbările petrecute în structura și funcțiile familiei contemporane, în comparație cu familia tradițională. Sunt, astfel, puse în lumină tendințele actuale ale fenomenului familial, precum:

- o scădere generală și semnificativă a ratei nupțialității și a ratei natalității, paralel cu o creștere a numărului persoanelor celibatate și al persoanelor care trăiesc în concubinaj (uniuni libere), precum și al cuplurilor fără descendenți;
- creșterea numărului divorțurilor și al copiilor născuți în afara căsătoriei;
- presiunea exercitată de cuplurile formate din persoane de același sex (forme moderne de parteneriat sau așa-numitele „experimente neofamiliale”);
- implicațiile tehnicilor de reproducere umană asistată medical.

Concluziile acestor analize s-au reflectat în expresii precum „familia în derivă” sau „criza familiei”.

De aici și dificultățile întâmpinate în elaborarea unei definiții.

Tradițional, *familia*, în sens sociologic, ca formă specifică de comunitate umană, desemnează *grupul de persoane unite prin căsătorie, filiație sau rudenie, ce se caracterizează prin comunitate de viață, sentimente și aspirații*^[1].

Definițiile sociologice moderne ale familiei exprimă mutațiile pe care aceasta le cunoaște în societatea contemporană. Astfel, familia a fost definită ca „o formă de comunitate umană alcătuită din *cel puțin doi indivizi*, uniți prin legături de căsătorie și/sau paterne, realizând, mai mult sau mai puțin, latura biologică și/sau cea psihosocială”^[2].

Această definiție a fost propusă având în vedere faptul că, în prezent, există o diversitate de familii ce se pot rezuma doar la unul dintre cele două aspecte menționate. Astfel, *familiiile monoparentale* sunt doar paterne, adică întemeiate pe legături de filiație, și realizează doar latura psihosocială.

În esență, definițiile sociologice pun accentul pe ideea de „comunitate umană”, „conviețuire”, de aceea atât căsătoria, cât și filiația – firească sau adoptivă – sunt privite ca situații de fapt.

^[1] A se vedea *M. Voinea*, Sociologia familiei, Universitatea București, 1993, p. 5 și urm.

^[2] A se vedea *I. Mitrofan, C. Ciupercă*, Incursiune în psihosociologia și psihosexologia familiei, Ed. Press Mihaela, București, 1998, p. 17. Pentru alte definiții sociologice ale familiei, dar care toate se circumscriu în esență acestor elemente esențiale, a se vedea *B.D. Moloman*, Căsătoria civilă și religioasă în dreptul român, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 13-18.

2.2. Tipuri de familii

Sociologia familiei utilizează o paletă terminologică variată pentru a acoperi diversitatea situațiilor concrete care intră în sfera noțiunii de familie.

În acest sens, se face distincție între:

- *familia nucleară*, formată din părinți și copiii lor necăsătoriți, și familia *extinsă*, rezultată din reunirea mai multor familii nucleare. Familia nucleară este o structură întâlnită, în prezent, în majoritatea comunităților umane moderne. Familia extinsă – mai frecventă în comunitățile tradiționale – cuprinde rudele în linie directă și pe cele colaterale, trei sau mai multe generații;

- *familia de origine*, în care persoana se naște și crește, alcătuită din părinți, frați și surori, numită și familie de orientare, și *familia de procreare*, conjugală, creată prin propria căsătorie, formată din soți și copii; după cum se poate vedea, alcătuirea celor două tipuri de familie este relativ identică, iar ceea ce le diferențiază este perspectiva din care sunt definite: cea a persoanei care privește către trecut, către originea sa și cea a persoanei care „abandonându-și originea” își construiește prezentul și viitorul, întemeindu-și propria familie, aducând pe lume copii, într-o nouă familie de origine ș.a.m.d.;

- *familia de rezidență*, formată din persoane care locuiesc împreună și *familii de interacțiune*, caracterizate prin schimburi reciproce de produse, vizite etc.;

- *familia normală*, care îndeplinește toate funcțiile familiei – funcția biologică, funcția psihosocială și educativă, precum și funcția economică – și *familia dezorganizată*, vulnerabilă, în care una sau mai multe funcții sunt deficitare;

- *familii patriarhale, matriarhale și egalitare*, clasificate astfel în funcție de modul de exercitare a autorității. În *sistemul patriarhal* autoritatea este deținută de bărbatul cel mai în vârstă sau de soț. În *sistemele matriarhale*, autoritatea este exercitată de femeia cea mai în vârstă sau de soție. În prezent, este predominant *sistemul egalitar*, în care puterea și autoritatea familiale sunt repartizate în mod egal între soț și soție.

Dreptul valorifică aceste distincții și clasificări sociologice pentru a asigura o reglementare cât mai adecvată și apropiată de realitățile sociale.

2.3. Funcțiile familiei

Sociologii și juriștii nu au o viziune unitară asupra funcțiilor familiei. Astfel, în timp ce sociologii (nici ei nefiind cu toții de acord asupra numărului și clasificării acestor funcții) identifică funcții precum cele biologică și sanitară, economică, de solidaritate, educativă sau socializatoare, juriștii s-au concentrat asupra următoarelor trei funcții:

a) *funcția biologică sau de perpetuare a speciei*. Dincolo de multiplele motivații apte să ducă la constituirea unei familii (cum sunt cele sociale, religioase, care țin de tradiție, culturale și economice), atracția biologică dintre bărbat și femeie și impulsul emoțional, sentimentele, au fost primele „argumente” care i-au convins pe oameni să întemeieze o familie. Desigur, la acestea trebuie adăugată nevoia instinctuală a omului de a lăsa urmași, redusă semnificativ de evoluția societății, mai ales a celei contemporane, dar imposibil de înlăturat cu totul. În acest sens, se

poate spune că, prin familie, viața individului „se eternizează”, în sensul că fiecare absoarbe trecutul prin strămoșii săi și ia în stăpânire viitorul prin urmașii săi.

Așa fiind, în pofida scăderii natalității în societatea modernă, funcția biologică rămâne una din funcțiile familiei, recunoscută ca atare, atât de sociologi, cât și de juriști.

b) funcția educativă sau psiho-socială. Această funcție a familiei se exprimă prin raportare la copii, fiind consacrată ca atare la nivel constituțional și legal. Astfel, art. 48 din Constituție^[1] („Familia”) prevede că familia se întemeiază pe (...) dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor.

Familia este prima „școală” pentru formarea caracterului, laboratorul de desăvârșire a bunelor maniere și a moravurilor, „sâmburele” civilizației.

c) funcția economică. Această funcție se manifesta pregnant în cadrul familiei tradiționale, privită ca unitate economică, de producție (familia agricultorilor, a meșteșugarilor etc.). Dar și familia modernă păstrează caracteristica de „unitate economică”, cel puțin din perspectiva consumului: fiecare familie are un buget propriu, pe care îl gospodărește în vederea ducerii traiului în comun, a satisfacerii necesităților membrilor ei. Cele mai importante aspecte patrimoniale ale căsătoriei se reflectă pe plan juridic în instituția regimurilor matrimoniale.

Legislația actuală consacră, *in terminis*, posibilitatea manifestării în circuitul civil a funcției economice a familiei, în cel mai propriu sens al acestui termen.

Astfel, O.U.G. nr. 44/2008 privind desfășurarea activităților economice de către persoanele fizice autorizate, întreprinderile individuale și întreprinderile familiale^[2], cu modificările ulterioare, prevede în art. 2 lit. h) că întreprinderea familială este întreprinderea economică, fără personalitate juridică, organizată de un întreprinzător persoană fizică împreună cu familia sa, iar prin familie, potrivit art. 2 lit. d), se înțelege soțul, soția, copiii acestora care au împlinit vârsta de 16 ani la data autorizării întreprinderii familiale, rudele și afinii până la gradul al patrulea inclusiv.

Întreprinderea familială, în sensul acestei reglementări, este supusă autorizării și înregistrării în registrul comerțului, în condițiile Legii nr. 26/1990 privind registrul comerțului, republicată^[3], cu modificările și completările ulterioare (art. 1).

De asemenea, potrivit Legii nr. 85/2006 privind procedura insolvenței^[4], asociația familială poate fi supusă procedurii simplificate prevăzute de acest act normativ [art. 1 alin. (2) lit. b)].

Pe de altă parte, soții pot constitui între ei sau cu terții, inclusiv alți membri ai familiei o societate cu personalitate juridică, în condițiile Legii societăților nr. 31/1990, republicată^[5]. În acest caz, subiect de drept este însă societatea cu personalitate juridică, chiar dacă ea are și o bază familială.

[1] Republicată în M. Of. nr. 767 din 31 octombrie 2003.

[2] Publicată în M. Of. nr. 328 din 25 aprilie 2008.

[3] Republicată în M. Of. nr. 49 din 4 februarie 1998.

[4] Publicată în M. Of. nr. 359 din 21 aprilie 2006.

[5] Republicată în M. Of. nr. 1066 din 17 noiembrie 2004.

Secțiunea a 3-a. Noțiunea de familie^[1] în sens juridic

3.1. Cadrul legislativ general

3.1.1. Reglementarea relațiilor de familie din perspectiva dreptului național

Examinarea noțiunii juridice de familie presupune raportarea la actele normative care reglementează relațiile de familie, pentru a desprinde ceea ce definește familia în „ochii legiuitorului”.

Abundența reglementărilor care privesc în mod direct sau indirect familia impune o sistematizare a acestor acte normative, în funcțiile de linii directoare ale reglementării, pentru a circumscrie astfel sfera dreptului civil al familiei în raport cu celelalte discipline juridice.

Din perspectiva diversității reglementării, se poate spune că, *lato sensu*, dreptul familiei este, la rândul lui, ramificat. Astfel, se poate vorbi de un drept civil al familiei, de un drept social al familiei, de un drept penal al familiei (care sancționează violența în familie sau încălcarea altor obligații familiale), de un drept fiscal al familiei.

Stricto sensu, dreptul familiei este înțeles ca un *drept civil al familiei*. Legea cadru care reglementează relațiile de familie este **Codul civil adoptat prin Legea nr. 287/2009^[2]**, intrată în vigoare la 1 octombrie 2011, în **Cartea a II-a „Despre familie”** (art. 258-534).

Prin Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Codului civil^[3] [art. 230 lit. m)] a fost expres abrogat Codul familiei^[4] (Legea nr. 4/1953, intrată în vigoare la 1 februarie 1954).

3.1.2. Noțiunea de „viață de familie” din perspectiva Constituției și a dreptului european al drepturilor omului

Raportarea la actele normative presupune atât aplicarea dreptului intern, cât și a tratatelor internaționale la care România este parte, a căror forță juridică este dată de dispozițiile art. 20 din Constituție, care afirmă – în materia drepturilor fundamentale ale omului – preeminența reglementărilor internaționale.

Atât normele la nivel constituțional (art. 26 și art. 48 din Constituție), cât și cele internaționale (art. 16 din Declarația universală a drepturilor omului, art. 23 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, art. 8 și art. 12 din **Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale**, ratificată de România prin Legea nr. 30/1994^[5]) consacră dreptul fundamental al persoanei la viața de familie și la ocrotirea acesteia.

^[1] Etimologic, termenul de familie provine din limba latină, *familia*, -ae și desemna la origini toți sclavii care trăiau sub același acoperiș sub puterea aceluiași *pater familias*.

^[2] Republicat în M. Of. nr. 505 din 15 iulie 2011.

^[3] Publicată în M. Of. nr. 409 din 10 iunie 2011.

^[4] Publicat în B. Of. nr. 1 din 4 ianuarie 1954.

^[5] Publicată în M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994. *Brevitatis causa*, referirile la această convenție vor fi făcute prin utilizarea prescurtării CEDO.

Astfel, **art. 26 din Constituție** prevede în alin. (1) că autoritățile publice respectă și ocrotesc viața intimă, familială și privată, iar alin. (2) statuează că persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși, dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri.

Înțelesul noțiunii de *viață de familie*, potrivit art. 26 din Constituție, urmează, așadar, să fie determinat, în lumina art. 20 alin. (1) din aceeași Lege fundamentală, în corelație cu art. 8 din CEDO, astfel cum acesta este interpretat prin prisma jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului.

De asemenea, potrivit **art. 8 din CEDO**, orice persoană are dreptul să i se respecte viața sa privată și de familie, domiciliul și corespondența. Nu este admis amestecul niciunei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.

În materia căsătoriei, **art. 12 din CEDO** prevede că, începând cu vârsta stabilită de lege, bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie conform legislației naționale ce reglementează exercitarea acestui drept.

De asemenea, **art. 9 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene**, semnată la 7 decembrie 2000 și intrată în vigoare la 1 decembrie 2009, stabilește că dreptul persoanei de a se căsători și de a întemeia o familie sunt garantate de legile naționale care reglementează exercițiul acestor drepturi.

Toate aceste texte consacră, așadar, nu un singur drept fundamental, ci două, respectiv *dreptul la căsătorie* și *dreptul de a întemeia o familie*; chiar dacă cele două drepturi sunt strâns legate, totuși nu sunt condiționate unul de celălalt.

Astfel, este posibil ca „familia” să fie întemeiată pe simple legături de fapt, în lipsa încheierii unei căsătorii, cuplul aducând pe lume copii în cadrul acestei conviețuiri în fapt.

De asemenea, întemeierea unei familii se poate realiza și prin adoptarea unui copil de către o persoană necăsătorită^[1].

Prin urmare, *dreptul fundamental de a întemeia o familie nu este condiționat de dreptul la căsătorie, ci – mai curând – de dreptul de a avea copii, deci de a procrea, precum și de dreptul de a adopta copii.*

Reciproca este, însă, valabilă: întrucât prin căsătorie se întemeiază întotdeauna o familie, chiar dacă soții nu procrează sau nu adoptă un copil, rezultă că dreptul la căsătorie implică întotdeauna dreptul de a întemeia o familie.

Pornind de la aceste dispoziții din CEDO, se poate vorbi de apariția unei noțiuni extinse, „autonome și supranaționale” a vieții de familie. În esență, pentru a beneficia de protecție, viața de familie trebuie să fie efectivă și caracterizată prin relații reale și strânse între membrii săi^[2].

^[1] A se vedea C. Bîrsan, Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole, vol. I. Drepturi și libertăți, Ed. All Beck, București, 2005, p. 856-857.

^[2] În sensul că, pentru instanța europeană, nu instituția familiei este cea care trebuie să facă obiectul tuturor preocupărilor, ci viața de familie, iar, în zilele noastre, cele două noțiuni

Este remarcabilă evoluția practicii Curții europene în ceea ce privește noțiunea de viață de familie.

Astfel, dacă inițial prin familie erau avute în vedere relațiile dintre soți, precum și relațiile între aceștia și copiii lor minori, treptat noțiunea de „viață de familie” s-a extins și asupra relațiilor de familie *de facto* care nu se întemeiază pe căsătorie. Aceasta a permis așezarea pe poziții de egalitate a familiei tradiționale („legitime”), bazată pe căsătoriei, și a familiei „naturale”, alcătuită din părinți necăsătoriți și copii.

Pentru a determina dacă între două persoane există o viață de familie *de facto*, Curtea a arătat că se poate ține seama de o serie de elemente, cum ar fi împrejurarea de a se ști dacă membrii cuplului trăiesc împreună și de cât timp, respectiv dacă au copii, prin naștere sau prin adopție, ca dovadă a angajamentului lor unul față de celălalt^[1]. S-a decis că deși, ca regulă generală, coabitarea constituie o condiție a vieții de familie, în mod excepțional și alți factori pot, de asemenea, demonstra că o relație are suficientă constanță pentru a crea legături de familie *de facto*^[2].

Relațiile dintre părinți și copii intră, de asemenea, în conținutul noțiunii de viață de familie: legăturile personale dintre părinte și copilul său, chiar dacă relația dintre părinți s-a rupt, reprezintă un element esențial al vieții de familie^[3]. Ceea ce interesează este existența în fapt a unei vieți de familie, deoarece simpla legătură biologică, fără alte elemente care să indice existența unor raporturi personale strânse între un părinte și copilul său, nu este suficientă pentru a intra sub protecția art. 8 din Convenție.

Totodată, relațiile dintre rude apropiate, precum cele între bunici și nepoți^[4] pot avea un rol considerabil, după cum – în anumite circumstanțe, dată fiind apropierea realizată în timp – cele dintre unchi și nepot constituie o viață de familie în sensul art. 8 al Convenției^[5].

În sfârșit, în cauza *Schalk și Kopf contra Austriei*, prin Hotărârea din 24 iunie 2010, constatând că atitudinea societății față de cuplurile homosexuale a cunoscut o evoluție rapidă în numeroase state membre ale UE, Curtea a apreciat că se impune revizuirea propriei jurisprudențe de până atunci, conform căreia un cuplu homosexual nu intră sub protecția vieții de familie, ci doar în sfera „vieții private”. În acest sens, Curtea a reținut că, în măsura în care legislația națională nu reglementează posibilitatea consacrării legale a unei asemenea uniuni, se ajunge la încălcarea art. 8 din Convenție referitor la protecția vieții de familie, coroborat cu art. 14 referitor la discriminare prin raportare la cuplurile heterosexuale. Altfel spus, Curtea a reținut că, deși statele nu sunt obligate să reglementeze căsătoriile între persoane de același sex, totuși cuplurile homosexuale sunt într-o situație com-

nu mai coincid, viața de familie detașându-se de familie, a se vedea *J.Fr. Renucci*, *Tratat de drept european al drepturilor omului*, Ed. Hamangiu, București, 2009, p. 262-263.

[1] A se vedea C.E.D.O., *X, Y, Z c. Regatului Unit*, 22 aprilie 1997, Recueil, 1997-II.

[2] A se vedea C.E.D.O., *Kroon ș.a. c. Olandei*, 27 octombrie 1994, Serie A nr. 297-C.

[3] A se vedea C.E.D.O., *Elsholz c. Germaniei*, 13 iulie 2000, Recueil 2000-VIII; *Johansen c. Norvegiei*, 7 august 1996; *Bronda c. Italiei*, 9 iunie 1998, Recueil 1998-IV.

[4] A se vedea C.E.D.O., *Bronda c. Italiei*, 9 iunie 1998, Recueil 1998-IV.

[5] A se vedea *Comis. E.D.O., avizul în cauza Boyle c. Regatului Unit*, atașat hotărârii Curții din 28 februarie 1994, Serie A, nr. 282-B. În cauză s-a realizat reglementarea amiabilă a litigiului.

parabilă cu cea a cuplurilor heterosexuale în ceea ce privește recunoașterea juridică și protecția uniunii lor. Pe cale de consecință, uniunea între două persoane de același sex intră în sfera vieții de familie și beneficiază de protecția consacrată de art. 8 din CEDO, chiar dacă art. 12 nu obligă statele membre să reglementeze căsătoriile între persoane de același sex^[1]. Statele au în această privință o marjă mare de apreciere, în sensul că, fie permit încheierea unei căsătorii între persoane de același sex, fie reglementează diverse forme de parteneriat înregistrat, esențial fiind să asigure protecție juridică vieții de familie în cadrul acestor uniuni.

În concluzie, jurisprudența C.E.D.O., creată în aplicarea art. 8 al Convenției, pune în lumină obligația statelor de a respecta „viața de familie”, într-o concepție largă asupra relațiilor de familie. Nici elementul legal, nici elementul biologic nu sunt suficiente pentru a beneficia de protecția Convenției, fără elementul liant, care este cel social. Se creează, așadar, o prețioasă punte între familia în sens juridic și familia în sens sociologic.

3.2. Noțiunea de familie din perspectiva reglementărilor interne

3.2.1. Polivalența juridică a noțiunii de familie

Determinarea noțiunii juridice a familiei presupune, pe de o parte, stabilirea conținutului acestei noțiuni, iar, pe de altă parte, a sferei de cuprindere, respectiv, a întinderii raporturilor de familie care intră în cuprinsul noțiunii.

Noțiunea de familie este *polivalentă*, deoarece atât *conținutul*, cât și *întinderea* raporturilor de familie depind de materia reglementată și de natura intereselor ocrotite prin norma juridică.

Sensul „de drept comun” al noțiunii de familie se determină, de regulă, potrivit Codului civil, care constituie principalul izvor de drept în materia relațiilor de familie.

Există însă reglementări în diferite materii, care dau *definiții speciale* familiei.

3.2.2. Noțiunea de familie potrivit Codului civil

În primul rând, identificarea sensului juridic al noțiunii de familie nu poate face abstracție de principala caracteristică a familiei, identificată de sociologi, și anume aceea de a fi un *grup de persoane*.

Cu toate acestea, familia nu este un subiect colectiv de drept civil, distinct de membrii săi, respectiv nu are personalitate juridică, chiar dacă poate fi provocatoare ideea de a face o asemenea analogie^[2].

^[1] În Austria fost adoptată o lege care reglementează parteneriatul înregistrat și care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2010.

^[2] În triada individ – familie – stat se consideră că, din punct de vedere istoric, la origini nu a existat nici statul, nici individul, privit singular. În societățile tradiționale, nu exista decât grupul întemeiat pe legătura dintre bărbat și femeie și pe legătura de sânge. Individul era total integrat acestui grup, fără posibilitatea de a-l modifica, ci doar de a-l perpetua, interesul de grup prevalând asupra celui individual. De aceea, statutul individului se stabilea prin apartenența la un anumit grup familial și prin rolul pe care îl avea în acest grup. În acest sens, s-a spus că familia constituie un fel de „societate arhaică”. Prin urmare, noțiunea de personalitate juridică – creație juridică târzie – apare ca incompatibilă cu familia, ca și grup „originar”, primar de persoane. A se vedea *M.-T. Meulders-Klein*, *La personne, la famille, le droit. Trois décennies de mutations en occident*, Bruylant, Bruxelles, 1999, p. 434.

Subiect de drept în raporturile juridice de familie este întotdeauna persoana fizică, individul care are calitatea de membru al familiei, indiferent de sensul sociologic sau juridic al acestei noțiuni.

În al doilea rând, acest grup de persoane se particularizează în plan juridic prin drepturile și obligațiile specifice ale membrilor săi, care intră în conținutul raporturilor juridice de familie.

Cu alte cuvinte, în abordarea juridică accentul nu mai cade pe comunitatea de viață, interese și aspirații specifică familiei, ci pe drepturile și obligațiile a căror exercitare și, respectiv, executare asigură sau ar trebui să asigure tocmai menținerea existenței în comun, împlinirea intereselor și aspirațiilor membrilor familiei.

Pornind de la aceste elemente, deși *Codul civil* nu conține o definiție a familiei, din ansamblul reglementării rezultă că *familia reprezintă grupul de persoane între care există drepturi și obligații care se nasc din căsătorie, rudenie, adopție, precum și din alte raporturi asimilate de lege, sub anumite aspecte, raporturilor de familie*^[1].

În al treilea rând, comparând noțiunea juridică a familiei în sensul Codului civil cu noțiunea sociologică a familiei rezultă că, deși există multiple elemente comune, pot exista situații în care nu se suprapun.

a) astfel, *pot exista relații de familie în sens sociologic, fără a fi reglementate de dreptul familiei.*

Este cazul *concubinajului (uniune liberă)*, despre care se mai afirmă uneori că „este în afară de lege”. Aceasta nu înseamnă că legea îl *interzice ori că aceia care aleg această formă de conviețuire pot fi sancționați*, după cum nu înseamnă nici că legea se dezinteresează în mod absolut de această situație. „*În afară de lege*” este doar o expresie care sugerează că *raporturile juridice dintre concubini nu sunt supuse reglementărilor din Codul civil*, care – în prezent – reglementează numai cuplul bazat pe căsătorie, în sensul tradițional al noțiunii.

Însă, chiar dacă legea se dezinteresează în ceea ce privește *raporturile personale* dintre concubini, în schimb, *raporturile patrimoniale* dintre ei sunt supuse dreptului civil, ca drept comun. De asemenea, în măsura în care din raporturile de concubinaj rezultă copii, filiația, precum și raporturile dintre părinți și copiii din afara căsătoriei sunt supuse reglementărilor din Codul civil^[2].

[1] Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între bărbați și femei, republicată (M. Of. nr. 150 din 1 martie 2007), cu modificările și completările ulterioare utilizează noțiunile de „statut familial”, înțeles ca fiind acel statut prin care o persoană se află în relații de rudenie, căsătorie sau adopție cu altă persoană și „statul marital”, adică acel statut prin care o persoană este necăsătorit/ă, căsătorit/ă, divorțat/ă, văduv/ă [art. 4 lit. i) și j)].

[2] Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei nr. 3/1988 a invitat statele membre să acorde atenție raporturilor patrimoniale dintre persoanele care conviețuiesc în cadrul uniunilor libere, astfel încât să se asigure valabilitatea convențiilor pe care le încheie între ele, pentru a reglementa raporturile lor patrimoniale, precum și testamentului pe care unul îl face în favoarea celuilalt, în sensul că acestea nu trebuie considerate ca fiind contrare ordinii publice.

Este semnificativă, din această perspectivă, reglementarea cuprinsă în art. 515-8 C. civ. fr., potrivit căreia concubinajul este o uniune de fapt, caracterizată prin comunitate de viață, care prezintă un caracter de stabilitate și continuitate, între două persoane, de sex diferit sau de același sex, care trăiesc în cuplu.

Semnificativ este și faptul că, deși Codul civil nu cuprinde nicio referire expresă la concubinaj, unele texte recunosc implicit anumite efecte ale acestuia, ignorate de reglementarea anterioară. De exemplu, art. 426 C. civ. instituie o prezumție simplă de paternitate în cazul conviețuirii între concubini în perioada timpului legal al concepțiunii copilului, iar art. 441 C. civ. are în vedere reproducerea umană asistată medical cu un terț donator și în cazul unui cuplu heterosexual care nu are la bază căsătoria.

Mai mult, legislația specială în materia adopției instituie posibilitatea adopției unui copil care are un singur părinte, necăsătorit, în condițiile în care acesta din urmă se află într-o relație stabilă și conviețuiește cu o persoană de sex opus, necăsătorită, care nu este rudă cu acesta până la gradul al patrulea, și declară prin act autentic notarial că noul adoptator a participat direct și nemijlocit la creșterea și îngrijirea copilului pentru o perioadă neîntreruptă de cel puțin 5 ani [art. 6 alin. (2) lit. c) din Legea nr. 273/2004 privind procedura adopției, republicată^[1]]^[2].

b) invers, *pot exista situații în care nu există relații de familie, în sens sociologic, deși acestea – din anumite rațiuni – sunt reglementate de Codul civil ca raporturi „asimilate” celor de familie* (de exemplu, raporturile dintre foștii soți în materia obligației legale de întreținere).

3.2.3. Definiții legale speciale ale familiei

În diferite materii, legiuitorul a prevăzut expres un sens special al noțiunii de familie.

În măsura în care există asemenea definiții, ele se vor aplica cu prioritate, potrivit principiului *specialia generalibus derogant*.

De exemplu:

– **art. 17 din Legea locuinței nr. 114/1996, republicată^[3]**, prevede că din familie fac parte soții, copiii lor minori și majori, precum și părinții soților care locuiesc și gospodăresc împreună. Este vorba, deci, de familia *extinsă*, din punct de vedere sociologic;

– **Codul civil** reglementează, în materia succesiunilor, categoria largă a moștenitorilor legali, care îi cuprinde pe descendenți, ascendenți, rudele în linie colaterală până la gradul al patrulea inclusiv și soțul supraviețuitor;

– **art. 5 din Legea nr. 217/2003 pentru prevenirea și combaterea violenței în familie, republicată^[4]**, prevede că prin membru al familiei se înțelege: ascendenții și descendenții, frații și surorile, copiii acestora, precum și persoanele devenite prin adopție, potrivit legii, astfel de rude; soțul/soția și/sau fostul soț/fosta soție; persoanele care au stabilit relații asemănătoare aceloră dintre soți sau dintre părinți și copii, în cazul în care conviețuiesc; tutorele sau altă persoană care exercită în fapt ori în drept drepturile față de persoana copilului; reprezentantul legal sau altă persoană care îngrijește persoana cu boală psihică, dizabilitate intelectuală ori han-

^[1] Republicată în M. Of. nr. 259 din 19 aprilie 2012.

^[2] Pentru unele dezvoltări privind concubinajul, a se vedea C.C. Hageanu, Dreptul familiei și actele de stare civilă, Ed. Hamangiu, București, 2012, p. 19-22.

^[3] Republicată în M. Of. nr. 393 din 31 decembrie 1997.

^[4] Republicată în M. Of. nr. 365 din 30 mai 2012.

dicap fizic, cu excepția celor care îndeplinesc aceste atribuții în exercitarea sarcinilor profesionale. Se remarcă în această materie o extensie semnificativă a noțiunii de familie, realizată prin Legea nr. 25/2012^[1];

– **Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului**^[2], cu modificările și completările ulterioare, folosește în **art. 4** o paletă largă de sensuri ale noțiunii, precum: familie (părinții și copiii acestora); familie extinsă (părinții, copilul și rudele acestuia până la gradul IV inclusiv), familie substitutivă (persoanele, altele decât cele care aparțin familiei extinse, care, în condițiile legii, asigură creșterea și îngrijirea copilului);

– **Legea nr. 277/2010 privind alocația pentru susținerea familiei, republicată**^[3], prevede în **art. 2** că beneficiază de alocație familia formată din soț, soție și copiii aflați în întreținerea acestora, care locuiesc împreună, precum și familia formată din persoana singură și copiii aflați în întreținerea acesteia și care locuiesc împreună cu aceasta, denumită familie monoparentală. Se consideră familie, în înțelesul acestei legi, și bărbatul și femeia necăsătoriți, cu copiii lor și ai fiecăruia dintre ei, care locuiesc și gospodăresc împreună, dacă aceasta se consemnează în ancheta socială.

Secțiunea a 4-a. Obiectul dreptului civil al familiei. Principii. Evoluția reglementării

4.1. Obiectul de reglementare

Obiectul de reglementare al dreptului civil al familiei îl formează raporturile privind *căsătoria* (încheierea, desfacerea, desființarea și efectele căsătoriei); *rudenii și adopția*, precum și *raporturile asimilate*, sub anumite aspecte, cu raporturile de familie. În această din urmă categorie intră anumite raporturi juridice în materia obligației de întreținere dintre foștii soți (art. 389 C. civ.), dintre un soț și copilul firesc al celuilalt soț (art. 517 C. civ.), dintre moștenitorii unei persoane care a fost obligată la întreținerea unui minor sau care i-a dat întreținere fără a avea obligația legală și minorul respectiv (art. 518 C. civ.).

Raporturile de familie au în conținutul lor atât *drepturi și obligații nepatrimoniale* (considerate ca fiind precumpănitoare), cât și *drepturi și obligații patrimoniale* și au un caracter *intuitu personae*.

Dreptul civil al familiei nu cuprinde și raporturile succesoriale dintre membrii familiei, ci doar raporturile juridice care își au temeiul nemijlocit în acte și fapte juridice specifice relațiilor de familie. Raporturile succesoriale sunt distincte, chiar dacă moștenirea legală presupune existența unor raporturi de rudenie, pentru că, în acest caz, temeiul moștenirii îl constituie faptul decesului unei persoane.

[1] Publicată în M. Of. nr. 165 din 13 martie 2012.

[2] Publicată în M. Of. nr. 557 din 23 iunie 2004.

[3] Republicată în M. Of. nr. 785 din 22 noiembrie 2012.

4.2. Principiile dreptului familiei

4.2.1. Considerații generale

În ceea ce privește principiile dreptului familiei, acționează – pe de o parte – *principiul egalității* [egalitatea dintre bărbat și femeie – art. 16 din Constituție, dintre soți – art. 48 alin. (1) din Constituție și art. 258 alin. (1) C. civ., dintre copilul din afara căsătoriei, precum și copilul adoptat și copilul din căsătorie – art. 48 alin. (3) din Constituție, art. 260 și art. 448 C. civ.], iar – pe de altă parte – se constată că raporturile dintre părinți și copii nu pot intra în acest tipar, deoarece sunt raporturi de *autoritate părintească* specifice dreptului civil al familiei, guvernate de *principiul interesului superior al copilului* [art. 263 și art. 483 alin. (2) C. civ. și art. 2 din Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului], care prevalează în raport cu interesele celorlalte părți. Sub aspectul statutului juridic al copilului și al principiilor care îl guvernează, o veritabilă reformă conceptuală a realizat-o Convenția ONU din 1989 cu privire la drepturile copilului^[1], ratificată de România prin Legea nr. 18/1990. De altfel, este de remarcat că, în general, principiile dreptului civil al familiei se regăsesc atât în acte internaționale, cât și în reglementări interne, fie ele de forță constituțională sau legală.

Analiza succintă a principiilor dreptului familiei impune ordonarea lor într-o anumită succesiune, determinată de faptul că unele din ele funcționează în general, dar și în cadrul căsătoriei și al familiei (*principiul egalității sexelor*), altele sunt specifice numai căsătoriei (*principiul monogamiei*, *principiul liberului consimțământ la căsătorie*, *principiul ocrotirii căsătoriei*), în timp ce altele – în sfârșit – sunt specifice familiei, indiferent că aceasta are sau nu la bază căsătoria (*principiul solidarității familiale*).

4.2.2. Principiul egalității sexelor

Egalitatea dintre bărbat și femeie nu este specifică doar instituției căsătoriei, având o aplicabilitate care excede ariei dreptului familiei; acest principiu se regăsește în art. 7 al Declarației universale a drepturilor omului, art. 26 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, art. 3 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale^[2], art. 14 din CEDO și în art. 16 din Constituție. Principiul a dobândit o aplicare detaliată în Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați, republicată, cu modificările și completările ulterioare, în diverse domenii (accesul la muncă, la cultură, la procesul de luare a deciziilor etc.). În dreptul civil al familiei, principiul are modalități de aplicare specifice, consacrate ca atare în art. 23 pct. 4 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, precum și în Constituție [care prevede, în art. 48 alin. (1), *egalitatea soților în căsătorie*] și în Codul civil [**art. 258 alin. (1)**].

^[1] Republicată în M. Of. nr. 314 din 13 iunie 2001.

^[2] Ratificat prin Decretul nr. 212/1974 (B. Of. nr. 146 din 20 noiembrie 1974).